

рівня вищих навчальних закладів України XVIII століття. Його історія тісно перепліталася з бурхливим політичним, соціально-економічним та культурним розвитком Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст., а сам заклад досить швидко набув усеукраїнського значення.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Кислашко О. Д. Туптало, І. Максимович та Є. Прокопович про духовно-моральне виховання. / Олександр Кислашко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – №12. – С. 38–40.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка : [підручник] / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 418 с.
4. Мащенко С. Чернігівські Афіни (До 300-річчя заснування Чернігівського колегіуму) / Станіслав Мащенко // Людина і світ. – 1994. – №6. – С. 29–32.
5. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (До 300-річчя заснування) / Ольга Травкіна // Український історичний журнал. – 2000. – №6. – С. 83–93.

Тетяна Фазан

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЖІНОЦТВА У ПРАВОСЛАВНИХ МОНАСТИРЯХ УКРАЇНИ

У період з XIX – до початку XX століття стрімко росте число жіночих освітніх закладів, з'являються вищі жіночі курси що вкрай змінює уяву про роль жінки в суспільстві. Жіноцтво в другій половині XIX століття починає претендувати на частину суспільних ролей, які до цього були традиційно чоловічими.

У середині XIX століття почали переглядатися сформульовані ще в XVI столітті норми “Домострою”, які виражали традиційне православне уявлення про жінку тільки як про продовжувачку роду і берегиню домашнього вогнища. Дослідження динаміки розвитку системи жіночої духовної освіти дозволили зрозуміти процес трансформації соціальних функцій жінки в суспільстві. Процес інтеграції жінки в суспільне життя призвів до змін повсякденних елементів – способу життя, звичок, стереотипів поведінки, системи виховання, сімейних цінностей, психологічних уявлень про соціальні ролі в суспільстві різних груп за соціальною і тендерною ознакою.

На даний час проходить відродження духовно-навчальних закладів, у тому числі і системи жіночої духовної освіти: відроджуються жіночі єпархіальні училища, жіночі відділення при духовних семінаріях, створюються вищі духовні навчальні заклади для мирян. Саме вивчення історичного досвіду дозволяє показати, наскільки виправдані намагання відродити систему релігійного виховання, уникнути сліпого копіювання і не повторити помилок минулого, не допустити помилкового розуміння ролі православної культури і церковної організації в житті сучасного суспільства і держави. З огляду на це, важливого значення набуває вивчення діяльності церковнопарафіяльних шкіл в Україні, які зробили вагомий внесок у ліквідацію неписьменності серед народу, в піднесенні його духовності.

У другій половині XIX ст. відбулося територіальне роз'єднання українських земель, завершилося формування української нації, ускладнилася соціальна структура та політизувалося суспільне життя. Усі ці явища та процеси залишили помітний слід на розвитку культурної, освітньої та виховної сфери [1, с. 249].

Водночас у пореформений період існували чинники, які заважали розквіту української культури, помітно деформували процес її розвитку. Відсутність в українців власної національної держави, асиміляторська політика Російської імперії призвели до трагічних наслідків – еміграції значної частини інтелігенції за кордон; залучення елітної частини українських інтелектуалів (М. Гоголь, В. Короленко, К. Ушинський,

І. Грабар та ін.) у розбудову російської культури; деформацій у духовному розвитку нації тощо.

До скасування кріпацтва освіта народних мас перебувала на низькому рівні. Достатньо сказати, що на той час одна школа припадала на майже 10 тис. жителів. Намагаючись підняти рівень освіти, передова інтелігенція організовувала безплатні недільні школи. Першу з них було відкрито 1859 р. у Києві. Невдовзі в Україні їх функціонувало вже 110. Т. Шевченко написав для недільних шкіл “Букварь южнорусскій”. Навчання у більшості цих освітніх закладів велося українською мовою. На жаль, 1862 р. недільні школи царським указом були закриті [1, с. 275].

На початку 60-х років XIX ст. Російська імперія стояла на порозі кардинальних змін та зрушень в освітній сфері. З одного боку, самодержавство розуміло, що чим нижчий рівень освіти народу, тим простіше ним управляти за допомогою централізованого бюрократичного апарату, з іншого – розпочата модернізація суспільства зумовлювала гостру потребу у високоосвічених, кваліфікованих робітниках та піднесення загально-освітнього та культурного рівня народу, оскільки тільки за таких умов можна було масово запровадити новітню техніку, передові технології, більш ефективні форми організації праці.

Під тиском цих обставин царизм 1864 р. проводить освітню реформу, суть якої полягає у створенні єдиної системи освіти. Початкову освіту давали початкові народні училища, що працювали за єдиним навчальним планом та програмою. Мета цих освітніх закладів полягала в навчанні учнів Закону Божому, читанню, письму та чотирьом діям арифметики. Навчальний процес здійснювався російською мовою. Наприкінці XIX ст. кількість початкових шкіл в Україні порівняно з 1856 р. зросла майже в 13 разів і досягла майже 17 тисяч, проте навіть таких кардинальних зрушень було недостатньо, адже поза школою залишилося понад 70% дітей. Через це відсоток грамотних в українському суспільстві був на рубежі віків ще досить низьким – у різних губерніях України він коливався від 15,5 до 27,9% (рівень грамотності по Російській імперії в цілому становив 21%) [1, с. 277].

Друга половина XIX ст. подарувала Україні цілу плеяду видатних письменників. Перлинами першої величини сяють у цей час таланти І. Франка, П. Куліша, Л. Глібова, Лесі Українки, Панаса Мирного, М. Коцюбинського, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, П. Грабовського та ін. [1, с. 273].

Протягом усього XIX століття неписьменність народу залишалася однією з головних культурно-соціальних проблем як Росії в цілому, так і зокрема України. У 1856 р. в Російській імперії діяло 1320 початкових шкіл, або одна школа припадала на 9,6 тис. жителів, а один учень – на 150 чол. [2, с. 513]. Священний Синод розробив і видав цілу низку указів і положень, які стосувалися розвитку початкової освіти, залучивши до цієї справи православне духовенство. У 1864 р. були розроблені та видані “Положення про початкові народні училища”. У 1884 р. – особливі “Правила про церковнопарафіяльні школи”, до яких Синодом у 1886 р. було внесено доповнення спеціальними постановами від 14 лютого, 20, 27 березня, 3 квітня та 2 травня та розроблено і затверджено “Програми навчальних предметів для церковнопарафіяльних шкіл”. У 1891 р. було вироблено “Правила про школи грамоти”, які надавали цьому виду шкіл законного статусу та регламентували їхню діяльність. У 1896 р. опубліковано “Положення про управління школами церковнопарафіяльними і грамоти відомства православного сповідання”.

В умовах становлення та розвитку української держави, реформування освіти України з урахуванням її інтеграції в європейський культурний та економічний простір, що висуває нові завдання в галузі освіти й виховання підростаючого покоління, особливої актуальності набуває проблема розвитку початкової освіти в Україні. Закони України: “Про освіту”, “Про початкову освіту”, Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття) визначають основні засади розвитку початкової ланки вітчизняної освіти, спрямовують її на інтелектуальний, соціальний, духовний розвиток дитини, закладання основ для подальшого успішного навчання у середніх та вищих закладах освіти, розгортання процесів саморозвитку і самоосвіти.

Однією з головних умов якісного функціонування початкових шкіл була організація навчально-виховного процесу, який на території України, зокрема у Полтавській губернії, характеризувався тривалістю та еволюційністю.

Після введення "Правил" церковне керівництво, зокрема Полтавське єпархіальне управління, узяло під жорсткий контроль у церковних школах організацію навчально-виховного процесу. Це привело наприкінці XIX ст. до встановлення відносно правильної навчально-виховної роботи та задовільних результатів у більшості церковних шкіл Полтавської єпархії. Так, у звіті Кременчуцького відділення відмічалось, що процес навчання та виховання відбувається успішно у тих школах, які мають добре матеріальне оснащення, не часто змінюються вчителі, а завідуючий школою з любов'ю ставиться до своєї праці. Саме з цієї причини, наприклад, у Великих Будищах (Зіньківський повіт) навчальний процес був добре налагоджений у двох монастирських школах [5, с. 641]. Але були й такі, де шкільна справа перебувала у незадовільному стані. Так, єпархіальний наглядач після відвідування уроків у жіночій школі грамоти при Миколаївській церкві Великих Будищ Зіньківського повіту констатував: "чувствується общее утомление, притупление всякого внимания, - скука и тягота" [5, с. 638]. Діти Жуківської школи грамоти краще опанували арифметичний матеріал, російською ж мовою читали задовільно [5, с. 625-626]. У звітах Переяславського відділення зазначалося, що Жуківська та Бзовська школи за трирічне існування не випустили жодного учня [6, с. 130].

На відміну від шкіл Міністерства народної освіти, які до 1897 р. не мали єдиних програм, церковнопарафіяльні школи вже 1885 р. отримали програми, складені Синодом. У вступі було чітко сформульовано основний принцип, за яким будувалась навчально-виховна робота цих шкіл [3, с. 99].

Нерідко траплялося, що підтримку церковнопарафіяльним школам надавали земства, приватні особи і самі селяни, діти яких навчалися в цих школах. Наприклад, у с. Дрижина Гребля Кобеляцького повіту при Преображенській церкві 21 січня 1877 р. відкрито церковнопарафіяльну школу на прохання парафіян. Спочатку вона утримувалася на кошти настоятеля. Потім пожертвувала кошти громада парафіян, надали допомогу училищна рада і земство. На час відкриття школи було прийнято 36 дітей. Відповідальність за навчання взяв на себе священник Микола Ващинський [4, с. 154-155].

Парафіяльні школи відкривалися практично при кожній церкві Полтави та всієї Полтавської єпархії, територія якої співпадала з губернією. Про динаміку зростання їх кількості по губернії з кінця XIX століття свідчать такі числа. На 1887 р. у віданні Полтавської єпархії було 190 шкіл (учнів - 5870), 1895 року - 339 (учнів - 12486). Полтавська єпархія виділяла кошти на освіту, але вони були вкрай обмеженими. Так, у 1895 р. було асигновано 84 847 крб., що в середньому на одну школу становило 250 крб., а на учня - 7 крб [7, с. 9].

У 90-х роках XIX століття у Полтавській губернії значно збільшилася кількість шкіл духовного відомства. Станом на 1 січня 1894 р. по повітах губернії була така кількість початкових шкіл відомства Синоду: Полтавський повіт - 20, Гадяцький - 15, Зіньківський - 19, Золотоніський - 20, Кобеляцький - 37, Кременчуцький - 20, Лубенський - 37, Миргородський - 4, Переяславський - 23, Пирятинський - 14, Роменський - 13, Хорольський - 17 [7, с. 7-8].

Великою заслугою шкіл духовного відомства було те, що вони охоплювали навчанням дівчаток. Окрім загальнообов'язкових предметів, їх навчали ще й веденню домашнього господарства. Зокрема, 1888 р. при Козельщинському Різдвяно-Богородицькому жіночому монастирі було відкрито жіночу двокласну церковнопарафіяльну школу. Тут виховувалися 30 дівчаток. Школа мала прекрасну для тих часів бібліотеку. Крім обов'язкових предметів, дівчатка навчалися кулінарії, рукоділлю, малюванню (воно давало змогу талановитим ученицям підготуватися до занять у школі іконопису при общині). Основним же завданням жіночої церковнопарафіяльної школи була підготовка дівчат до подружнього життя та ведення господарства.

На середині 90-х років XIX ст. при монастирі в Козельщині діяло дві церковнопарафіяльні школи: одна для хлопчиків, друга - зразкова двокласна для дівчаток, працювали майстерні, аптека, були різні допоміжні споруди. Значну підтримку надавала школі ігуменя Олімпіада, яка служила у монастирі протягом 1896-1915 рр. Вона багато зробила для розширення благодійної діяльності монастиря та розвитку освіти на Ко-

зельщині. Ігуменя Олімпіада влаштувала школу при монастирі, випускниці якої після незначної додаткової підготовки витримували екзамени на звання народних учителюк, могли вступати у єпархіальне училище чи гімназію [7, с. 14].

В останнє десятиліття XIX ст. церковна періодика почала зосереджувати увагу на найкращих з навчально-виховної роботи церковнопарафіяльних школах. У 1893 р. статус найкращих церковних шкіл Полтавської губернії отримали 2 жіночі школи: при Єпархіальному жіночому училищі та двокласна Козельщанська. Через п'ять років (у 1898 р.) відмічалось вже 7 найкращих шкіл: 2 зразкові (при семінарії та єпархіальному жіночому училищі у Полтаві), 3 двокласні (2 жіночі при монастирях – Козельщанському та Великобудиському – та одна змішана у с. Згуровка Прилуцького повіту) та 2 другокласні (у с. Харьковці Лохвицького повіту та с. Горбинці Прилуцького повіту) [5, с. 288].

Наприклад, у Зіньківському повіті станом на 1882 р. на 1000 дорослих чоловік припадало лише 87 грамотних, а на 1000 жінок – 4 грамотних. При цьому зауважимо, що до числа грамотних зараховували тих, хто вмів хоча б ледве-ледве читати. По повіту кількість грамотних складала лише 4%. Кількість шкіл навесні 1882 року становила 27, а кількість учнів – 1344 хлопчики і 189 дівчат [6, с. 26].

Незважаючи на труднощі, православна церква відігравала велику роль у формуванні духовної культури народних мас губернії. Церковнопарафіяльні школи виховали не одне покоління українських селян, в тому числі і дівчаток та дали їм початкову освіту. Релігійна спрямованість цих шкіл покликана була слугувати зміцненню моральних устоїв сім'ї і суспільства.

Духовенство переважно з глибоким розумінням ставилося до організації навчально-виховного процесу. Серед учителів церковнопарафіяльних шкіл, представників української інтелігенції було чимало таких, які по-справжньому любили дітей і стійко переносили матеріальну скруту і злидні.

Завдяки проведеному аналізу видно, що у другій половині XIX ст. церковні школи відігравали помітну освітню і виховну роль, що видно на прикладі Полтавської губернії. Незважаючи на всі прагнення царського уряду та його чиновницького апарату зробити церковнопарафіяльні школи знаряддям русифікації широких народних мас, ці школи сприяли підвищенню грамотності населення, в тому числі і жінок, відповідали його духовним потребам, забезпечували розв'язання загальноосвітніх та релігійно-виховних завдань.

Таким чином, жіноча духовна освіта на Полтавщині пройшла важкий та тернистий шлях. Педагогічний процес у жіночих духовних навчальних закладах Полтавщини було спрямовано на виховання освічених матерів, турботливих дружин та гарних господарок. Використання досвіду цих навчальних закладів у сучасності допоможе відродити втрачені традиції виховання жінок. З виникненням професійних жіночих закладів наприкінці XIX століття жінки отримали доступ до вивчення спеціальних предметів – бухгалтерії, політичної економії, законодавства та інших. Сучасні жінки не займають другорядні місця. Вони йдуть поруч з чоловіками. Мають право голосу, право здобувати освіту. Зараз безліч різноманітних навчальних закладів, жінки минулих століть на мали таких можливостей.

Список використаної літератури

1. Бойко О. Д. Історія України: Посібник / О. Д. Бойко. – К. : Видавничий центр "Академія", 2002. – 656 с.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії: 3 найдавніших часів до XX століття. 2-е вид.: навч. посібник / В. Й. Борисенко. – К. : Либідь, 1998. – 616 с.
3. Очерки истории и педагогической мысли народов СССР. Вторая половина XIX в. / Под ред. А. И. Пискунова. – М. : Педагогика, 1976. – 660 с.
4. Полтавские епархиальные ведомости. – Часть официальная. – 1877. – №5. – С. 154–155.
5. Полтавские епархиальные ведомости. – Часть официальная. – 1896. – №21. – С. 625–641.
6. Полтавские епархиальные ведомости. – Часть официальная. – 1897. – №6. – С. 130–131.
7. Пустовіт Т. Я. Якою була освіта дожовтневих часів на Полтавщині / Т. Я. Пустовіт // Наш рідний край (з історії освіти на Полтавщині в дореволюційний період. – Випуск дванадцятий. – Полтава: В-во "Полтава", 1991. – С. 3–23.